

האם נוסדה תל אביב בהולנד?

מאת ד"ר איתן בורשטיין

תל אביב: "העיר הלבנה", "העיר ללא הפסקה", זוכה היום לתואר "אחת ממאה הערים התיירותיות האטרקטיביות בעולם". לפניכם כתבתו של ד"ר איתן בורשטיין – מסמך נדיר ומרתק השופך אור חדש על חזון הקמתה של העיר על ידי תאודור הרצל, וכן, קוריוז מעניין מראשית הקמתה

לא רק את מדינת היהודים חזה מקים התנועה הציונית ד"ר תיאודור הרצל, אלא גם את העיר תל אביב. בסוף חודש ספטמבר 1898, בעוד הוא צופה אל האג שבהולנד¹, רשם הרצל ביומנו: "אני רואה לפתע עיר עולה מן השפלה, בלי הר, בלי ים, זאת היא האג. בלי עילה כביכול, אם אנו נוֹרָה באצבע על נקודה ונאמר קומי והיי לעיר - ותקום"².

שבע שנים לאחר מכן (ב-3 במאי 1905), בלשכתו של נוטריון בשם איקנדל בהאג (ברחוב Noordeinde מספר 38), הוענקה הרשאה למספר מיופי כוח למכור את אדמות כרם ג'באלי³ לחברי אגודת "אחוזת בית" שייסדה את תל אביב והגשימה את החזון האורבני של הרצל. על קרקעות אלו, שרכש קודם לכן בנקאי בשם יעקובוס הנריקוס קאן, גם הוא תושב האג, נבנתה לימים העיר העברית הראשונה. הקונגרס הציוני השמיני והנהלת הקרן הקיימת לישראל, שאישרו את העברת הכספים למימון אותה רכישה, התכנסו, ראו זה פלא, גם כן בהאג.

¹ הכינוי "הולנד" השגור בעברית ובשפות אחרות אינו שמה הרשמי של המדינה שהוא בהולנדית Nederland כלומר "ארצות השפלה". השם "הולנד" ניתן לממלכה כולה מכיוון ששניים מן המחוזות הגדולים נקראים הולנד הצפונית והולנד הדרומית. אמסטרדם אמנם מוגדרת כעיר הבירה, אך למעשה מוסדות השלטון וארמון המלוכה נמצאים בהאג (Den Haag) המכונה גם s-Gravenhage כלומר, "מושב הרוזנים". העיר שוכנת על חוף הים הצפוני.

² ראה יומני הרצל ספר חמישי, במקור הגרמני:

Ich sehe ploetzlich eine Stadt aus der Ebene aufsteigen, ohne Berg, Fluss oder Meer. sozusagen ohne Veranlassung. das ist Haag. Ein Beweiss, dass der Wille die Staedte erhebt. Wenn ich mit dem Finger auf einen Punkt zeige: hier soll eine Stadt sein! So entsteht da eine Stadt.

הרצל ביקר בהאג בימים 2.10.1899-30.9.1900 לצורך דיונים עם יעקובוס קאן אודות "אוצר התיישבות היהודים". על מעמדו של קאן ב"אוצר" ראה להלן. תפישת הרצל כחזון העיר תל אביב מסבירה את אחד השמות ("הרצליה"), שהוצע ונדחה עבור העיר העברית הראשונה שבה שם רחובה הראשי היה הרצל ושם הגימנסיה שהוקמה בקצה אותו רחוב - "הרצליה". אגודה בשם זהה (הרצליה) התאגדה באותה תקופה גם בחיפה, עם מטרה דומה הקמת פרוור יהודי מודרני. על סמלה של תל אביב מופיעים שבעת הכוכבים בצבע זהב שאמורים היו לעטר את דגל המדינה היהודית שחזה הרצל בשהותו בפאריז. נזכיר שבדגל הצרפתי שקדם למהפכה בשנת 1789 היו שלושה שושנים צחורים (Fleur de Lys) בצבע זהב על רקע לבן. שבעת הכוכבים השתמרו בשם רחוב (וקניון) בעיר שמצפון לתל אביב – הרצליה.

אגב, אין זה מיותר להזכיר שהשם "תל אביב" עצמו הוא כותר תרגום הרומן של תיאודור הרצל Altneuland (בגרמנית "ארץ ישנה חדשה") לעברית. התיבות "תל" ו"אביב" מתייחסות לעבר ולהווה הפורח בהתאמה. תרגום זה נעשה בידי העיתונאי נחום סוקולוב, לימים - נשיא ההסתדרות הציונית. כידוע, השם "תל אביב" עצמו מוזכר בספר יחזקאל, ג', ט"ו. ואולם, המוטו המופיע על סמל תל אביב ("אבנד ונבנית") לקוח דווקא מספר ירמיה, ל"א, ג'.

³ כרם ג'באלי - המושג "כרם" מהווה הגזמה פרועה לתיאור 85 דונם של דיונות צחיחות ושוממות מצפון ליפו, הגזמה שנועדה כמובן להפקיע את מחירן.

כל אותם מיופי כוח שחלקם יוזכרו בשמם, ובהם יעקבוס הנריקוס קאן, מילאו תפקידים מרכזיים בהנהלת חברת אנגליא פלשתינה⁴, עובדה שמלמדת על תרומתו הייחודית של הבנק להקמת תל אביב. ייסוד העיר מיוחס, ובצדק, לשען עקיבא-אריה וייס, שהתעקש והצליח לשכנע את חברי האגודה לרכוש את אדמת כרם ג'באלי - שטח גדול, מרוחק דיו מיפו, שיאפשר התפשטות והתרחבות בעתיד.

בארכיון בנק לאומי לישראל נמצאים מספר מסמכים מקוריים המתייחסים לנסיבות רכישת הקרקעות הידועות בשם כרם ג'באלי. שאלת רכישת הקרקעות, והבעלות המקורית עליהן, מעולם לא הוארה די הצורך. באופן כללי, הרכישה יוחסה לחברי אגודת "אחוזת בית", עם מעורבות של המשרד הארצישראלי (Palästina Amt) - הארגון הציוני שפעל בא"י בראשותו של ד"ר ארתור רופין⁵, ושל "הקרן הקיימת לישראל" - זו האחרונה העניקה את הכספים לביצוע ההלוואה לרכישה. מכיוון שהקרן הקיימת לא הייתה גוף בנקאי, ניתנו ההלוואות עצמן באמצעות סניף יפו (אז הסניף הראשי) של חברת אנגליא פלשתינה, שעל תפקידה נעמוד בהמשך.

ב-23 ביוני 1907 פנה ועד אגודת "אחוזת בית" לקרן הקיימת באמצעות ארתור רופין, שהגיע ליפו באותה שנה וביקש הלוואה להקמת השכונה החדשה. ההלוואה, בסכום של רבע מיליון פרנק' אושרה ב-16 ביולי אותה שנה באספה הכללית של הקרן הקיימת שהתכנסה בהאג, כמובן. זאת, למרות התנגדות מסוימת של הקרן הקיימת, שנוסדה כמו אפ"ק בשנת 1902, שמדיניותה הייתה להפנות את משאביה לפיתוח החקלאות. הקונגרס הציוני השמיני שהתכנס חודש לאחר מכן גם כן בהאג אישר את ההחלטות האלה, אך תפקידה של האג לא הצטמצם באירוח הקונגרס.

מתברר שבמקביל, האג הייתה זירה לפעילות אחרת ידועה פחות. השלטון העותומאני אסר על יהודים נתיני האימפריה העותומאנית לרכוש אדמות. הדבר מנע מחברי אגודת אחוזת בית קנייה ישירה של אדמות כרם ג'באלי. כדי לעקוף את המגבלה הזאת בוצעה רכישת הקרקע על ידי אזרח הולנדי.

אמנם בחוזה הרכישה המקורי, שנחתם ב-15.3.1908 בין הקונים (שייצגו את כלל קבוצת המייסדים), בראשותם של דזינגוף, וייס וחיותמן, עולה שהמוכרים היו דמויות לא מוכרות, כדוד שלזינגער, אהרון זליג לוסטינגער וישראל מרדכי טענענבוים (כך במקור), אך התעודות המעידות על הרכישה הפרטנית למייסדי תל אביב מספקות לנו את זהותם האמיתית, והמוכרים שהוזכרו היו בוודאי "אנשי קש" של הבעלים האמיתיים.

⁴ חברת אנגליא פלשתינה שנוסדה ב-27.2.1902, ע"י ד"ר תיאודור הרצל. ידועה יותר בקיצור אפ"ק שנגזר מראשי התיבות של שם החברה באנגלית Anglo-Palestine Company. מאוחר יותר מ-1930 נקראה בנק אנגלו-פלשתינה. ראה הערה 11, מיום 1.5.1951 נפתחו כל סניפי בנק אנגלו-פלשתינה תחת השם הנוכחי "בנק לאומי לישראלי".

⁵ ארתור רופין - מראשי הציונות, יליד גרמניה. נמנה עם יוזמי הקמת שכונה חדשה גם בירושלים היא "רחביה" שהוקמה על אדמות שנקנו מהפטריארכיה היוונית האורתודוקסית בעיר.

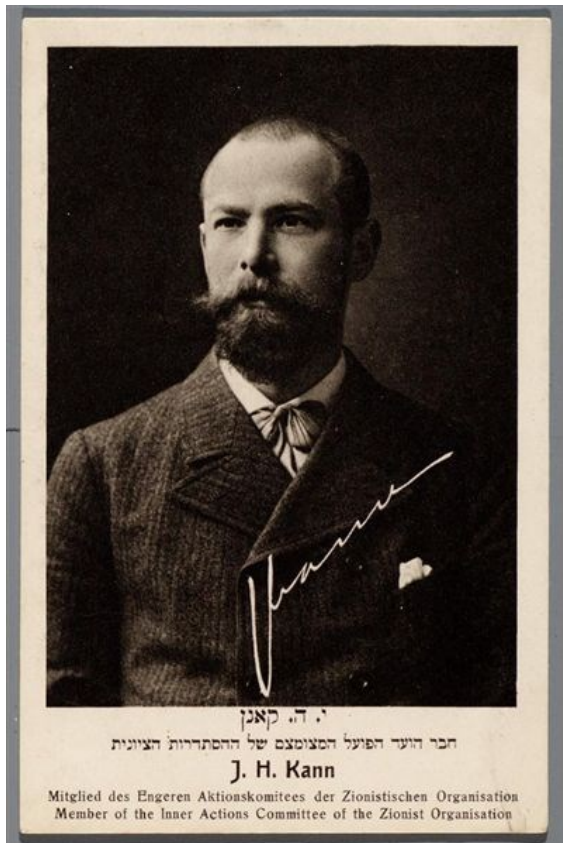
בפסח שנת תרס"ט (11.4.1909) נערכה ההגרלה המפורסמת שבה נקבעו מיקומי הבתים הראשונים של כשישים מייסדי אחוזת בית. מצילומי שתי תעודות שניתנו לדוד מזרחי וליוסף-אליהו שלוש (הנמצאות באתר משפחות מייסדי תל אביב), במעמד רכישת הקרקע לאחר ההגרלה, עולה בבירור ("האדמה הנקראת כרם ג'באלי שנרשמה בערכאות ע"ש המרשה שלי מר יקובוס

קן") כי רוכש הקרקעות הראשון היה יהודי מהאג שבהולנד, בשם יעקובוס הנריקוס קאן (Jacobus Henricus Kann), פעיל ציוני ובנקאי ידוע. בהמשך, נחזור למסמכים ונברר מיהי הדמות העלומה שמילאה תפקיד כה משמעותי בייסוד העיר העברית הראשונה.

יעקובוס קאן מניח את אבן היסוד לעיר

יעקובוס הנריקוס קאן (1872-1944), בנם של מוריס קאן ויוהנה היימנס, נולד בהאג, החל את הקריירה הבנקאית שלו בחברה הבנקאית Oyens & Zonen, היום Joukes & Oyens, ומאוחר יותר ניהל את הבנק ההולנדי המשפחתי ליסה וקאן (Lissa & Kann)⁶ (6).

י"ה קאן היה בין ראשוני היהודים שהצטרפו לתנועה הציונית ואף השתתף בקונגרס הציוני

הראשון בבזל, בשנת 1897, כנציג יהודי הולנד. לאחר שביקר בארץ ישראל חיבר קאן ספר בהולנדית שנקרא "ארץ ישראל - הארץ היהודית" (Erets Israël. Het Joodsche Land). הספר, שפורסם ב-1908, תורגם לגרמנית ולצרפתית בשנים 1909 ו-1910 בהתאמה. ניסיונו הבנקאי, מחויבותו לרעיון הציוני והכרתו הבלתי אמצעית את הארץ, מסבירים את מעמדו כאחד ממייסדי "אוצר התיישבות היהודים" - חברת האם של אפ"ק (Jüdische Colonialbank) - וממנהלו הבכירים. מובן שי"ה קאן התמנה מתוקף כישוריו גם לחבר מועצת המנהלים של אפ"ק בשנים 1904-1929⁷; ובשנים 1918-1922 אף עמד בראש מועצת המנהלים של אפ"ק.

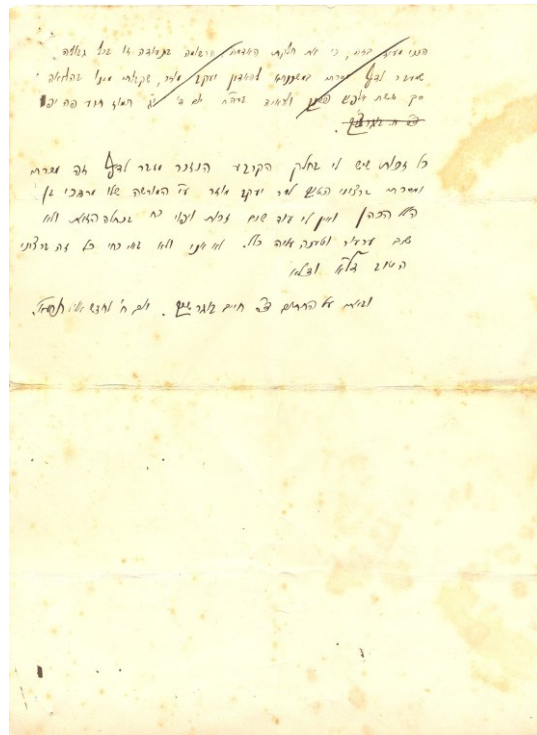
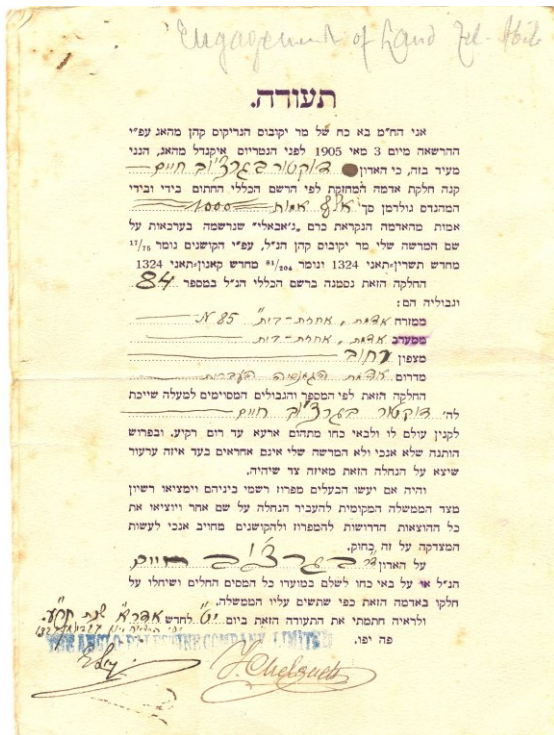
ב-1924 מונה קאן על ידי ממשלת הולנד לקונסול בארץ ישראל, אך לאחר שלוש שנים נאלץ להתפטר ושב להולנד, מכיוון שאשתו, אדריאנה אנה, לא יכלה להסתגל לאקלים הארץ הישראלי. החזרה לאירופה חרצה את גורלו. לאחר כיבוש הולנד בידי הצבא הגרמני, בראשית מלחמת

⁶ ליסה וקאן - בנק זה נוסד בשנת 1805 ע"י הסבא רבא של י"ה קאן - הירשל קאן. כל הבנקים שהוזכרו התמזגו מאוחר יותר, ונבלעו בחברת הענק לבנקאות ולביטוח פורטיס (Fortis).

⁷ אוצר התיישבות היהודים, אפ"ק - שני הבנקים הוקמו ע"י ד"ר תיאודור הרצל ונרשמו בלונדון בשנים 1899 ו-1902, בהתאמה.

העולם השנייה, דחו יעקובוס קאן ואשתו את ההצעות לברוח מהולנד ולהציל את עצמם, ומתוך סולידריות עם שאר יהודי הולנד נשארו בהאג. שניהם נשלחו למחנה הריכוז טרוזינשטאט, שם נספה יעקובוס קאן ב-7 באוקטובר 1944.

המסמכים המקוריים המתפרסמים כאן לראשונה במלואם, כולל הדף הפנימי, והמצביעים על י"ה קאן כרוכש המקורי של האדמות שעליהן תקום העיר העברית הראשונה, הם אחידים בנוסח המודפס וכמובן שונים בטקסט שהוסף בכתב יד.

הטקסט המודפס הוא משנת 1906, כלומר, שלוש שנים לפני התאריך המקובל להקמת תל אביב (הגרלת המגרשים בפסח תרס"ט 1909), בעוד התוספות בכתב יד הן משנת תר"ע (1910) ותרע"ג (1913), כלומר, לאחר אותה הגרלה, ומתייחסות לרכישות מאוחרות יותר. המהנדס המוזכר בשם משפחתו בלבד הוא אברהם גולדמן⁸.

ברור לחלוטין שלאחר ההגרלה, שהתקיימה בבית קפה ביפו, נרשם עבור כל אחד משישים ושישה מייסדי תל אביב מסמך מודפס זה, ועודכן בפרטים הרלוונטיים, כמו: שם הרוכש המשני מידין של יעקובוס הנריקוס קאן, שטח החלקה וגבולותיה, תאריך הביצוע ושם המורשה או המורשים מטעמו של קאן - שהיו כולם מנהלים באפי"ק.

⁸ תל אביב הוקמה לא בשנת 1909, אלא נראה כי שנה אחת קודם. היום הכול מכירים בעובדה שלצילום המפורסם של הקבוצה בחולות אין כלל קשר להגרלה. מחבר מאמר זה סבור שהתאריך השגוי אומץ בין השאר כדי לבדל את שנת יובל תל אביב משנת הקמת המדינה. המהנדס אברהם גולדמן חי בשנים 1868-1944. הוא תכנן בניית כמאה בתים בתל אביב.

מהמסמכים עולה בבירור שי"ה קאן רכש את הקרקעות (אין התייחסות למוכר או למוכרים אחרים) בשני מועדים: תשרין תאני 1324 וקאנון תאני באותה שנה. התאריך הוא בעייתי. אכן, 1324 (להגירה או להגירה של הנביא מוחמד ממכה למדינה, בשנת 622 לספירה) הוא התאריך המוסלמי המקביל לשנת 1906, אך החודשים המוזכרים - קאנון אל תאני ותשרין אל תאני - אינם שמות של חודשים מוסלמיים, אלא שמות חודשים גרגוריאניים שכלל אינם חופפים את החודשים המוסלמיים.

מתברר שבתקופת השלטון העותומני העניקו המוסלמים לחלק מן החודשים הגרגוריאניים לא פחות ולא יותר משמות של חודשים עבריים (שמקורם למעשה אשורי) כמו: תשרי, אדר, ניסן, אייר, תמוז, אב ואלול. חודש קאנון אל תאני 1324 הוא המקביל אפוא לינואר 1906, ותשרין (תשרי) אל תאני מקביל לחודש נובמבר באותה שנה. הקושאנים נושאים את המספרים 17/75 ו-81/24 בהתאמה. מספרי הקושאנים והתאריכים מעידים על כך שהקרקעות, המכונות כרם ג'באלי, נרכשו בשתי עסקאות שונות.

רוכשי הקרקעות יהפכו לשמות רחובות העיר – ולמי נעשה אי צדק היסטורי

בעוד ההרשאה למכירת הקרקע מטעמו של י"ה קאן ל"דוקטור חיים בגרצ'וב"⁹ מיום י"ט אדר א' תר"ע (28.2.1910) ניתנה ליעקב שלוש וליצחק לוי, ההרשאה במסמך השני, שנחתם בכ" בסיון תרע"ג (25.6.1913), המתייחס למכירת הקרקע למאיר דיזנגוף - לעתיד ראש הוועד והעירייה (אשר, אגב, כבר רכש קודם לכן את החלקה שעליה עמד ביתו, כיום בשדרות רוטשילד 16) - וההרשאה לבצלאל יפה ניתנה לזלמן דוד ליבונטין – מנכ"ל אפ"ק.

המשפט הקצר המסיים את התעודה - "פה יפו" - מתייחס למיקום שבו נחתמו המסמכים, המשרד הראשי של אפ"ק שנפתח ביפו בשנת 1903. זאת בשל חתימתו של זלמן דוד ליבונטין (שחתימתו היחידה כמנכ"ל אפ"ק הספיקה) על תעודת מכירת הקרקע לדיזנגוף ויפה. בתעודת הרכישה של בוגרשוב חתמו כמקובל שני מורשי חתימה, יהודה שלוש גזבר הסניף וד"ר יצחק לוי מנהל הסניף בירושלים¹⁰. ליד חתימותיהם (אך לא ליד זו של ליבונטין) מתנוססת חותמת הבנק The Anglo-Palestine Company, המאשרת את המיקום. כל החתימות זוהו על פי רשימת מורשי החתימה ודוגמאות החתימה של אפ"ק שפורסמה באוקטובר 1912. נזכר שנית שי"ה קאן היה גם הוא קשור באותה תקופה לאפ"ק שכן כיהן במועצת המנהלים של הבנק.

אגב, ממסמך נוסף שאינו מתפרסם כאן עולה שגם אליהו ספיר¹¹, סגנו של ליבונטין, ולמעשה המנהל בפועל של סניף יפו הראשי, גם הוא רכש קרקע מי"ה קאן. בשני המסמכים המופיעים כאן

⁹ בגרצ'וב - הכתיב המקובל היה שונה קמעא - בוגרשוב. ד"ר חיים בוגרשוב שימש לימים מנהל גימנסיה "הרצליה", שאת בנייתה מימן יעקב מוזר, ראה להלן. הרחוב בתל אביב נקרא על אביב נקרא על שמו עוד בחייו.

¹⁰ ד"ר יצחק לוי - 1866-1950, שלט בשמונה שפות על בוריין; נמנה עם מייסדי שכונת "תלפיות" בירושלים.

¹¹ אליהו ספיר - 1869-1911, נכדו של יעקב ספיר החוקר, השד"ר (שליח דרבנן) והנוסע שעל שמו המושב "אבן ספיר" בהרי ירושלים. בנו של אליהו היה השר יוסף ספיר. עם פטירתו הפתאומית של אליהו ספיר, סגנו של ליבונטין

אושרה ההרשאה לייפוי הכוח על ידי נוטריון בשם איקנדל. באופן מוזר לחלוטין לא נרשם שמו הפרטי. הדבר תמוה שבעתיים כיוון שמדובר במסמך משפטי בעל חשיבות עליונה (רכישת מקרקעין).

עובדה מוזרה נוספת, המקבלת משנה תוקף עם השוואת התאריכים העותומניים עם הגרגוריאניים, היא תאריך ההרשאה – 3.5.1905. הגיוני לחלוטין שהיא ניתנה לפני העסקה שבין ליבונטין (או שלוש) ובין דיזנגוף ויפה (או בוגרשוב) בהתאמה, אלא, וכאן הבעיה - ההרשאה קדמה גם לרכישת הקרקע על ידי קאן שהתבצעה בשנת 1906. האם מדובר בטעות דפוס שלא הזדקרה לעיני הקורא עקב התאריך העותומני? אין לנו על כך תשובה מספקת.

לאתר את איקנדל

מי היה האדם המוגדר כ"נטריוס איקנדל"? ובכן, מבדיקה שנעשתה לבקשתי בארכיון אגודת הנוטריונים בהולנד התברר שבהאג פעלו בשנת 1906 שני נוטריונים ששם היה איקנדל (Eikendal). נוטריון שלישי בשם זה לא פעל בשנה זאת. מכיוון שכתובתם היא שונה, אין זה סביר שמדובר באב ובנו, אם כי אין לשלול אפשרות זו על הסף, כיוון שמשרדיהם היו קרובים למדי.

הדמות הראשונה והסבירה ביותר היא זו של בעל השם הציורי, פיטר קאטו לואי איקנדל (Pieter Cato Louis Eikendal), שהיה נוטריון בשנים 1883-1920. בבדיקה בספר הטלפונים של האג מאותה שנה הצלחנו למקם את משרדו (המקום שבו נתנו ההרשאות למכירת אדמות י"ה קאן למייסדי תל אביב). המשרד שכן ברחוב Nooreinde מספר 38. פרט זה היה אמור להופיע על המסמך, אך במקומו הופיעה ההגדרה הכללית "הנטריוס אקנדל מהאג". אין זה המיזם הציוני המשותף היחיד לפק"ל איקנדל ולקאן. מתברר שארבע שנים מאוחר יותר, בשנת 1910, הקים פק"ל איקנדל, בשיתוף פעולה עם קאן, חברה לעידוד החקלאות היהודית בארץ ישראל. כיאה לדיוק ההולנדי הוגדרו היטב מטרות החברה בשמה הרשמי "החברה היהודית לגנות, להרבעת בקר וצאן ולחליבה", ובהולנדית: "Joodse Tuinbouw, Veeteelt - en Zuivelbereiding".

הנוטריון השני, לי איקנדל, אכן היה בקשרים עסקיים עם הבנק ליסה וקאן (Lissa & Kann) שניהל קאן, אך אין כל תיעוד שקושר אותו עם פעילות ציונית או מיזם בארץ ישראל.

מה חסר במסמך זה? העיקר - הסכום או הסכומים ששולמו עבור המקרקעין. בהקשר זה כדאי לציין שמתוך קריאת החוזה המקורי, מיום 15.3.1908, הנמצא בארכיון תל אביב, מתברר שבעת

והמיועד להחליפו כמנכ"ל, הובא לבנק אליעזר זיגפריד הופיין, יליד אוטרקט שבהולנד. הופיין מילא לימים תפקיד מכריע בבניין נמל תל אביב. בשנת 1936, שבה הוקם הנמל היה א"י הופיין הן מנכ"ל הבנק שנקרא אז בנק אנגלו-פלשתינה והן יו"ר מועצת המנהלים של החברה שהקימה את הנמל "אוצר מפעלי ים". קשה לתאר את בניין הנמל ללא הופיין, יוצא הארץ, שבה הנמלים והמאבק ביים הוא מרכיב מרכזי באופיה ובכלכלתה. גיסו של הופיין (הם נישאו לשתי אחיות) היה זיגפריד ואן וריזלנד, גזבר הסוכנות.

הקנייה הראשונית היה ערך הקרקע 0.95 פרנק לאמה. כשנה לאחר תחילת הבנייה נמכרו קרקעותיה הפנויות של תל אביב (כ-30 דונם ויותר) בסכום של 2.25 פראנק האמה¹², כלומר, פי שניים ויותר. נראה שכבר אז החל תהליך שלווה את בנייה של תל אביב במשך כל השנים – ספרות בקרקעות, דהיינו, השקעה בקרקעות ומכירתן בתוך זמן קצר ברווח גדול. תהליך זה, שרבים וטובים החלו לקבול עליו בשנים שלאחר מכן, עם ייסוד העיר.

חלוקת הקרקעות

נושא המפרוז, המופיע כאפשרות העומדת בפני הקונה, מעניין כיוון שהוא מתייחס למצב שבו הקרקע נרכשת על ידי יותר מקונה אחד, למשל, על ידי דיזנגוף ויפה, ואז היא מוגדרת כ- מושאע - קרקע בבעלות משותפת. המשמעות המעשית של המפרוז היא חלוקה של המושאע באופן שלכל אחד ואחד יש חלק מוגדר במקרקעין - פרצלציה. לתהליך זה ישנה משמעות כלכלית מאחר שערכה של קרקע המוגדרת מפרוז גבוה יותר מקרקע המוגדרת מושאע. אליהו ספיר, שהוזכר קודם, היה אחד מבני הסמכה הגדולים בדיני קרקעות, ולא בכדי מונה גם לבורר.

מן התוכן בעמודים הפנימיים עולה שכחמישה חודשים מאוחר יותר, בייג בתמוז תר"ע (20.7.1910), מושכנה נחלתו של בוגרשוב ליעקב מוזר¹³ (13) תמורת הלוואה בסך ששת אלפים פרנק; ושנה מאוחר יותר בח' אלול תרע"א (1.9.1911) נמסרה למוזר לצמיתות. אדמת מאיר דיזנגוף ובצלאל יפה מושכנה בייז בסיון תרע"ג (22.6.1913) לאפי"ק, והדבר בא ליד ביטוי בהצהרה כתובה בחתימת ידם של דיזנגוף ויפה שלושה ימים לאחר מכן.

מספר דמויות שהוזכרו בוגרשוב, דיזנגוף, וייס, יפה, ליבונטין, מוזר, ספיר, רופין, שלוש, זכו לרחובות על שמם. אך הכבוד הזה מעולם לא הוענק להנריקוס יעקבוס קאן. אף רחוב או סמטה בתל אביב אינו נושא את שמו של האיש שלו זכות ראשונים ברכישת אדמות העיר העברית. גם המהנדס הראשון של העיר, יעקב גולדמן, שקע בתהום הנשייה.

האם לעובדה שקאן וגולדמן לא הותירו אחריהם שתדלנים או מפלגה יש קשר לכך?

¹² אמה מרובעת (מידת קרקע) = 0.575 מטר מרובע. 1 דונם תורכי = 1.600 אמות מרובעות = 919.3 מטרים מרובעים.
¹³ יעקב מוזר (Jacob Moser), 1839-1922, שופט יהודי בברדפורד (Bradford), אנגליה, לימים גם ראש עיריית ברדפורד. תרם סכום נכבד להקמת הגימנסיה העברית "הרצליה".